

УДК 614.84:378.635.5:159.9

О. ІВАЩЕНКО

Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля МНС України,
м. Черкаси

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

У статті окреслені особливості педагогічної діагностики сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. Поданий аналіз навчальних програм, описані критерії розробки тестових завдань та анкет. Визначені особливості системи психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби і позначено перспективні шляхи її розвитку.

Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність, діагностика, психолого-педагогічна підготовка.

Постановка проблеми. Процес інтеграції України до європейського співтовариства зумовлює модернізацію вищої освіти країни. Важливим завданням педагогіки є підготовка компетентного фахівця, який має стати більш конкурентно спроможним на світовому ринку освітніх послуг. Постає необхідність створення належних психолого-педагогічних умов для підготовки компетентних фахівців для різних галузей, зокрема для пожежно-рятувальної служби.

Важливим аспектом професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби у цьому напрямку є якість освіти та впровадження сучасних ефективних методів у їх підготовку. Одним із показників професіоналізму пожежників-рятувальників є сформована психолого-педагогічна компетентність, що передбачає єдність як професійних, так і особистісних якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми компетентності фахівців присвятили свої праці Н. Бібік [1], О. Пометун [5], О. Савченко [6] та ін. Психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки фахівців вищих навчальних закладів МНС України розкрито у дослідженнях В. Бута [2], В. Вареника [2], В. Покалюка [4], О. Скленя [7] та ін. У науковій літературі стверджується, що психолого-педагогічна підготовка сприяє розвитку готовності до перебування в екстремальній ситуації, вміння надати кваліфіковану інформацію щодо перебігу та дій у надзвичайній ситуації, проведення просвітницької роботи серед населення тощо.

Метою статті є презентація особливостей проведеної педагогічної діагностики сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі розрізняють такі види педагогічного експерименту: *констатувальний експеримент* (полягає в тому, що дослідник експериментальним шляхом встановлює лише стан педагогічної системи, що вивчається: констатує наявність зв'язків, залежностей між явищами, визначає вихідні дані для подальшого дослідження); *формувальний експеримент* (супроводжується застосуванням спеціально розробленої системи заходів, спрямованих на формування у студентів певних якостей, на покращення результатів їх навчання, виховання, трудової діяльності тощо); *контрольний експеримент* визначає рівень знань, умінь та навичок за матеріалами формувального експерименту [4]. Основними ознаками педагогічного експерименту є: внесення в навчальний процес певних змін у відповідності з планом і гіпотезою дослідження; створення умов, у яких можна найбільш яскраво

бачити зв'язки між різними сторонами навчального процесу; облік результатів навчального процесу і формулювання остаточних висновків [4].

Окреслимо організаційні аспекти експериментальної роботи, що була виконана у контексті нашого дослідження. Така робота передбачала: чітку фіксацію стартових умов; точне та зрозуміле формулювання гіпотези й очікуваних результатів; фіксування незалежних змінних, тобто того, що спеціально впроваджується в експериментальну ситуацію; фіксування умов експерименту; виявлення реальних результатів і їх відповідності гіпотезі [4 с.]. Згідно з переліченими вище ознаками проведено педагогічний експеримент з діагностики сформованості психолого-педагогічної компетентності у майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби.

Формування психолого-педагогічної компетентності у майбутніх пожежників-рятувальників проходило у два етапи: констатувальний та формувальний. Перелічені етапи взаємопов'язані, вони змінюють один одного, та результатом реалізації кожного з них є сформована психолого-педагогічна компетентність. На кожному з визначених етапів проводилася виховна, самостійна та науково-дослідна робота, що знаходить свою реалізацію у практиці.

Окреслимо кожен з етапів. На констатувальному етапі відбувається ознайомлення студентів з важливістю набуття психолого-педагогічної компетентності. Визначено рівень знань, умінь студентів з проблеми психолого-педагогічної компетентності шляхом проведення анкетування та тестування. На цьому етапі проводилася робота з викладачами, яка була спрямована на надання рекомендацій щодо введення в курси тем лекцій, семінарських та практичних занять, де висвітлено проблему психолого-педагогічної компетентності.

Проведено бесіди з викладачами та надано рекомендації щодо практичної психолого-педагогічної підготовки. Здійснено аналіз лекційних курсів, семінарських занять та надано рекомендації щодо збагачення їх змістом проблеми психолого-педагогічної компетентності. Надано поради щодо наповнення лекційних та практичних занять тренінговими вправами, інформаційно-комунікативними технологіями, наочним матеріалом.

На формувальному етапі студентами опановувалися основи психолого-педагогічної компетентності, відбувалося засвоєння знань, умінь та навичок. На цьому етапі актуалізувалися професійно-діяльнісний та особистісний компоненти психолого-педагогічної компетентності, створювалися умови для актуалізації педагогічної спрямованості майбутніх пожежників-рятувальників. На цьому етапі вводився курс «Основи психолого-педагогічної компетентності», який спрямований на оволодіння знаннями з психолого-педагогічної компетентності на основі підвищення мотивації, зацікавленості, професійної рефлексії студента тощо.

Формування психолого-педагогічної компетентності вибудовано на основі використання сучасних особистісно-орієнтованих технологій, просвітницької та психологічної роботи зі студентським колективом. Під час здійснення особистісно-орієнтованої взаємодії зі студентами визначався рівень сформованості психолого-педагогічної компетентності та здійснювалася корекція навчальної програми. На цьому етапі студенти опановували основи компетентнісного підходу, педагогічні методи, вікову, педагогічну, військову психологію; набували досвіду під час проходження практики, де впроваджували елементи виховної просвітницької діяльності. Студенти проводили аналіз набутої психолого-педагогічної компетентності на основі зворотного зв'язку від колег та учнів. Опанування курсу «Основи психолого-педагогічної компетентності» передбачало виконання самостійної роботи, участь у наукових конференціях, що формувало у студентів вміння та навички виступу перед аудиторією, презентації власних розробок тощо.

У дослідженні брало участь 510 осіб з 3-5 курсів Академії пожежної безпеки міста Черкаси та Державного університету безпеки життєдіяльності міста Львова. При

виборі методики діагностики психолого-педагогічної компетентності дотримано стандартних процедур щодо їх валідності, інформативності, надійності, доступності у використанні, а також враховані можливості фронтального використання. Вивчення рівнів сформованості психолого-педагогічної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби вимагало розробки діагностичної програми. У реалізації діагностичної програми передбачено 4 етапи педагогічного діагностування, серед яких: постановка мети та завдання діагностики, підбір діагностичних методик дослідження, збір інформації за допомогою обраних методик, кількісна та якісна обробка результатів.

У ході констатувального етапу експерименту використано такі методи дослідження, як: анкетування, педагогічне тестування, педагогічне спостереження. Коротко окреслимо деякі із перелічених вище методів дослідження. Так, педагогічне тестування передбачає вимір рівня знань студента з певної галузі. Тестування складається із системи тестових завдань, стандартизованої системи проведення, обробки та аналізу результатів. Педагогічний тест «передбачає систему дібраних завдань, що дозволяють оцінити навчальні досягнення у певній галузі знань» [4, с. 53]. Анкета – «опитувальний лист для отримання даних про того, хто його заповнює» (його світогляд, відношення до будь-чого) [4]. Таким чином, обираючи методи дослідження психолого-педагогічної компетентності, ми враховували її складові, які можна визначити за допомогою тестових методів та анкетування.

Перед впровадженням експерименту нами було проведено експериментальну перевірку розроблених анкет та тесту і зроблено аналіз результатів з метою попередньої оцінки якості завдань та коригування шкали оцінювання. У першому розділі дослідження нами визначено такі рівні сформованості психолого-педагогічної компетентності: когнітивний, емоційний, діяльнісний. Коротко окреслимо згадані вище рівні. Когнітивний рівень включає в себе: володіння педагогічними методами, психолого-педагогічними знаннями про закономірності функціонування особистості, творчий компонент тощо. Емоційний рівень передбачає відсутність депресивних станів, рефлексивність, емпатію тощо. Діяльнісний рівень включає вміння відбирати навчальний матеріал та впроваджувати новітні методи у навчальний процес, уміння мотивувати та формувати пізнавальний інтерес, професійну та особистісну адаптивність, вміння діяти в нестандартних ситуаціях.

Для з'ясування рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності студентів проведено анкетування за темами: «Виявлення готовності студентів до формування психолого-педагогічної компетентності», «Мій емоційний стан», а також тест на визначення знань з проблеми психолого-педагогічної компетентності. Складені нами анкети базуються на таких принципах: врахування особливостей сприйняття респондентом тексту анкети (підкреслена наукова та практична мета дослідження); питання спрямовані на досліджувану проблему та розподілені за ступенем складності; смислові блоки анкети є чіткими та структурованими. У процесі розробки тестових завдань нами враховувалась рівномірність їх розподілу по структурі та складності пройденого студентами матеріалу. Тестове завдання передбачає «множинний вибір», тобто студентові необхідно зробити вибір із переліку запропонованих відповідей. Для зручності обробки результатів анкетування нами обрана шкала оцінок від 1 до 10, для обробки тесту розроблена 100-бальна шкала.

Аналіз результатів експерименту засвідчив, що високого рівня розвитку психолого-педагогічної компетентності зафіксовано не було. У 41, 6 % студентів контрольної та 38, 1 % експериментальної груп встановлено середній рівень розвитку психолого-педагогічної компетентності. Низький рівень розвитку психолого-педагогічної компетентності зафіксовано у 58, 4 % студентів у контрольній групі та у 61, 9 % в експериментальній. Підрахунок показників сформованості психолого-педагогічної компетентності базувався на відповідях студентів з кожного критерію готовності: когнітивний, емоційний, діяльнісний. У процесі дослідження більша увага зверталася

на діяльнісний компонент, адже психолого-педагогічна компетентність розкривається в процесі її реалізації. При якісному аналізі анкетування та тестів враховувалась правильність відповідей, їх глибина, логічність, володіння теоретичним матеріалом та можливістю його використання.

Аналіз системи психолого-педагогічної підготовки у Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля МНС України (м. Черкаси) дозволив нам виокремити її особливості:

1. Наявність системи моніторингу виховної діяльності як окремого студента, так і педагогічного колективу;
2. Наявність програми психолого-педагогічної підготовки студентів, яка спроектована на основі адекватної моделі виховної діяльності;
3. Наявність системи заходів по стимулюванню студентів до підвищення рівня готовності до педагогічної діяльності, підвищення психолого-педагогічної компетентності;
4. Створення умов для активізації творчої активності студентів у розробці і використанні нових педагогічних технологій, опануванні методик педагогічної та психологічної діагностики.

Аналіз навчальних програм дозволив нам зробити висновок про необхідність розробки методичної бази для підготовки майбутніх пожежників-рятувальників до формування психолого-педагогічної компетентності. Навчальні програми із спецкурсів та суспільних дисциплін містять завдання, які спрямовані на формування необхідних навичок та знань з пожежної тактики, організації аварійно-рятувальних робіт, а також піднімається суто психологічний аспект діяльності в особливих умовах. Зазначимо, що дисципліна, яка б дозволяла розвивати педагогічні навички у студентів 3-5 курсів, відсутня.

Коротко окреслимо результати аналізу навчальних програм. Аналіз навчальної програми «Психологія вищої школи» дозволив з'ясувати, що проблема психолого-педагогічної компетентності представлена досить мало. Аналізуються вимоги до фахівця, що має вищу освіту, окреслюється психологічна характеристика виховання та навчання у вищій школі. Важливою є тема щодо психолого-педагогічної майстерності та шляхів її формування, де піднімається питання компетентності, компетенцій, компетенцій фахівця. Розглядаються такі питання: тенденції розвитку вітчизняної і зарубіжної психології вищої школи; загально-психологічні принципи процесу «викладання»; психологічні принципи і механізми ефективного навчального процесу; розвиток особистості студентів у процесі навчання і виховання; соціалізація особистості (стадії, провідна діяльність); ідентичність (визначення, складові частини ідентичності; модель формування ідентичності); теорії розвитку особистості за Р. Кеганом, за К. Ловінгером; методологія наукової творчості.

Студенти повинні знати: психологічну структуру і компоненти діяльності студентів і викладачів; закономірності і властивості пізнавальних емоційно-вольових процесів особистості; вікові особливості розвитку студентів; теорії сучасної психології, що дають можливість розробляти і впроваджувати ефективні методики викладання.

У процесі аналізу навчальної програми «Психологія діяльності в особливих умовах» нами з'ясовано, що увага приділяється таким проблемам як поведінка особи в екстремальній ситуації, вплив стану фрустрації на психіку людей, поведінка в стресовій ситуації. Ключовим питанням курсу є вивчення поведінки людини при відчутті загрози для життя та поява різних станів зміненої свідомості. Аналізується вплив відчуття небезпеки на психіку людини та окреслено етапи адаптації та дезадаптації особистості. Студенти отримують знання з перебігу психічних процесів у особи, що потрапила в надзвичайну ситуацію, та вивчають шляхи упередження психічних розладів. У процесі аналізу програми та спостереження за заняттями з'ясовано, що набуті студентами теоретичні знання активно використовуються на практиці. Опанувавши курс, студенти повинні вміти: аналізувати власні вміння діяти в особливих умовах, до-

цільно надавати інформацію населенню щодо перебігу надзвичайної ситуації та упередження її наслідків, добирати дидактичний та технічний матеріал.

У процесі аналізу навчальної програми «Інженерна психологія» з'ясовано, що увага приділяється вивченню специфічних складових праці пожежника-рятувальника, набуттю навичок володіння методами психології праці (гностичні, конструктивні, методи побудови теоретичного знання на матеріалі вивчення праці тощо.) У програмі наголошено, що студент повинен знати основні психологічні особливості власної праці, причини професійної деформації, психічного вигорання, способи профілактики та додання стресів, закономірності міжгрупових відносин.

Студент повинен уміти аналізувати мотивацію праці, помилки в професійній діяльності, визначати рівень професійної придатності особи, здійснювати профорієнтаційну роботу. Увага звертається на вміння пожежника-рятувальника володіти психолого-педагогічними методами як складовою професіоналізму. Варто зазначити, що програма не передбачає пояснення студенту сутності психолого-педагогічної компетентності та її ролі у набутті професіоналізму. На заняттях викладачем зазначається, що володіння психолого-педагогічною компетентністю дозволить студенту професійно вести профорієнтаційну роботу, тобто пояснювати абітурієнтам сутність та специфіку роботи пожежника-рятувальника.

Аналіз навчальної програми «Психологія» дає можливість констатувати, що значна увага приділяється проблемі закономірностей спілкування. Зазначається, що спілкування у фахівця пожежника-рятувальника повинно мати свою специфіку, а саме у процесі комунікації виявляти емпатію, безконфліктність тощо. Комунікативні вміння пожежника-рятувальника повинні бути спрямовані на те, щоб чітко передавати отриману інформацію під час оперативних дій, психологічно грамотно надавати консультації населенню з приводу впливу надзвичайної ситуації на психіку людини, проводити тематичні семінари тощо. У програмі розкрито механізми взаємодії суб'єкта з оточуючими людьми в процесі спілкування. Розкрито особливості навіювання, отождолення особистості з іншими людьми, поставлена проблема бар'єру взаємодії фахівця з учнівським колективом тощо. На семінарських заняттях піднімаються такі питання: «Психологічні особливості спілкування», «Психологічні проблеми вирішення конфліктів» тощо.

Курси «Організація управління діяльності органів та підрозділів пожежної безпеки», «Пожежна тактика», «Організація аварійно-рятувальних робіт» сприяють професійній підготовці студентів та піднімають суто професійні питання. Курси спрямовані на удосконалення та опанування навичок пожежної тактики та організації аварійно-рятувальних робіт. Студенти втілюють одержані знання на практиці, випробовуючи себе на пожежно-технічних, пожежно-тактичних, тактико-спеціальних та ін. навчаннях; апробовують вміння на посадах пожежника-рятувальника, командира відділення, начальника караулу та інспектора державного пожежного нагляду, працівників райвідділів та управління.

Таким чином, аналіз навчальних програм перерахованих вище курсів дозволив стверджувати, що незначна увага приділяється проблемі психолого-педагогічної компетентності. Дана проблема майже не висвітлена у жодному з перелічених вище курсів, а питання, які стосуються проблеми психолого-педагогічної компетентності, представлено фрагментарно та розпливчато. Спираючись на проведений аналіз навчальних програм, спостереження за педагогічним процесом, результати тестування, можемо констатувати низьку готовність студентів до оволодіння психолого-педагогічною компетентністю. Відсутність або мінімальність знань з психолого-педагогічної компетентності зумовлює низьку мотивацію до їх освоєння, що призводить до відсутності зацікавленості, байдужості в оволодінні професійними знаннями.

У процесі проведення експерименту встановлено, що формування психолого-педагогічної компетентності студентів можливо при активізації їх пізнавальної і практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей особи; використання педагогічної рефлексії; організації соціального партнерства і взаємодії.

Як перспективні шляхи вдосконалення системи формування психолого-педагогічної компетентності виокремимо наступне:

- посилення практичної спрямованості виховної роботи та акцентування уваги на формуванні психолого-педагогічної компетентності;
- стимулювання діяльності студентів, що досягли значних успіхів;
- формування у студентів відповідальності за розвиток навичок і умінь у виховній роботі;
- вдосконалення методичної і ораторської майстерності студентів, залучення їх до проведення виховних заходів, наукових конференцій;
- розробка методичних посібників, рекомендацій і їх внесення до практики виховної роботи;
- підвищення якості педагогічної діяльності.

Висновки. Отже, психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби передбачає: озброєння студентів знаннями основних закономірностей, принципів і методів навчання і виховання; особливостей військово-педагогічного процесу; формування навичок, умінь підготовки і проведення навчальних занять, заходів виховного характеру, розвиток педагогічного, рефлексивного мислення, навичок аналізу педагогічних ситуацій і вибору найбільш оптимальних прийомів і засобів педагогічної діяльності для успішного вирішення навчально-виховних завдань. Таким чином, можемо стверджувати, що низький рівень сформованості психолого-педагогічної компетентності зумовлений недостатньою розробкою методичної бази, підготовкою викладацького складу, низькою мотивацією студентів. Вказане вище зумовило розробку структурно-функціональної моделі формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики [за ред. О. В. Овчарук]. – К.: «К. І. С.», 2004. – С. 47 – 52.
2. Бут В. П. Методичні рекомендації по особливостях професійного відбору до оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. / В. П. Бут, В. В. Вареник. – Черкаси: ЧІПБ, 2004. – 133 с.
3. Педагогічний експеримент: навч.-метод. посіб. / [укладач О. Е. Жосан]. – Кіровоград: Видавництво КОІППО імені Василя Сухомилинського, 2008. – 72 с.
4. Покалюк В. М. Педагогічні засади адаптації до умов професійної діяльності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному вищому навчальному закладі: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Покалюк. – Черкаси, 2010. – 20 с.
5. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65 – 69.
6. Савченко О. Я. Удосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті модернізації шкільної освіти / О. Я. Савченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Випуск 12. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Т. 1. – 2006. – С. 22 – 36.
7. Склень О. І. Психологічні особливості поведінкових стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / О. І. Склень. – 2008. – 22 с.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2012.

Иващенко О.

Академия пожарной безопасности имени Героев Чернобыля МЧС Украины, г. Черкассы, Украина

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА СФОРМИРОВАННОСТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПОЖАРНО-СПАСАТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ

В статье очерчены особенности педагогической диагностики сформированности психолого-педагогической компетентности будущих специалистов пожарно-спасательной службы. Представлен анализ обучающих программ, описаны критерии разработки тестовых заданий и

анкет. Определены особенности системы психолого-педагогической подготовки будущих специалистов пожарно-спасательной службы и обозначены перспективные пути ее развития.

Ключевые слова: психолого-педагогическая компетентность, диагностика, психолого-педагогическая подготовка.

Ivashchenko O.

Academy of Fire Safety Heroes of Chernobyl MES of Ukraine, Cherkassy, Ukraine

EDUCATIONAL PSYCHOLOGY DIAGNOSIS FORMATION-TEACHING COMPETENCE FIRE AND RESCUE SERVICES

Peculiarities of pedagogical diagnostics of forming psychological and pedagogical competence of future specialists of fire-rescue service are outlined in the article. Analysis of educational programmes is presented, criteria of tests and questionnaires are described. Peculiarities of the system of psychological and pedagogical training of future specialists of fire-rescue service are determined and perspectives of its development are emphasized.

***Key words:** psychological and pedagogical competence, diagnostics, psychological and pedagogical training.*